

odbijala kakršnokoli sodelovanje z revolucionarnim delavskim gibanjem. V zvezi s politično Enotno delavsko stranke (JRP) in Narodnog fronta slobode je prišlo tudi do ostrega nesporazuma s komunisti v tako imenovanem krogu leve inteligence na čelu s Krležo, ki so odločno nastopili proti sporazumevanju s socialisti in tudi z vodstvi HSS in SDK.

O značaju ljudske fronte so obširneje polemizirali L. Stankov, V. Djuretić in P. Damjanović. L. Boban pa je govoril o dveh različnih stališčih KPJ do mobilizacije jeseni 1939 in spomladi 1940, odvisnih od trenutne ocene svetovnega položaja.

Kljub prizadevanju po poglobljenem preučevanju navedenih in še drugih vprašanj, pa bo le težko priti do objektivnih sodb vse dotlej, dokler bodo zaprti arhivi kominterne. Brez teh ostaja večina ugotovitev le na stopnji hipoteze.

Alenka Nedog

Hildebrand Klaus, Deutsche Aussenpolitik 1933—1945. Kalkül oder Dogma? Verlag W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz, 1971. 186 strani

Klaus Hildebrand, ki se je izkazal kot odličen poznavalec najnovejše zgodovine predvsem z velikim delom **Vom Reich zum Weltreich. Hitler, NSDAP und koloniale Frage 1919—1945**, objavljenim leta 1969, in s publikacijo **Bethmann Hollweg. — Der Kanzler ohne Eigenschaften? Urteile der Geschichtsschreibung. Eine kritische Bibliographie**, ki je leto dni pozneje izšla v drugi izdaji, pa tudi s številnimi pomembnimi članki — analizira v pričujoči knjigi zunanjo politiko nemškega rajha v času od leta 1933 do 1945. Poskus, da bi to »relativno široko zastavljeno temo obravnaval na razmeroma zelo omejenem prostoru«, meri predvsem v to, »da bi deloval nasproti nevarnosti »atomiziranja« zgodovine v detajle« in obenem znova sprožil »razpravljanje o problemih prusko-nemške velesile« (stran 8).

Po uvodnem poglavju o vprašanju »kontinuitete« ali »preloma« v zunanji politiki prusko-nemške nacionalne države« prikazuje Hildebrand zunanjepolitične pozicije, ki so jih zastopali v NSDAP pred »prevzemom oblasti« tako imenovani wilheminski imperialisti, revolucionarni »socialisti«, radikalno-agrarni artamani in sam Hitler, čigar »programu« so vtisnili svoj pečat dejavniki protiboljševizma, antisemitizma in širjenja »življenjskega prostora«. Ta »program«, ki je bil s tem utemeljen rasno kakor tudi v politiki sile, naj bi se uresničil v treh stopnjah. Najprej je veljalo odpovedati se čezmorskim in kolonialnim zahtevam ter v sporazumu z Anglijo ustvariti kolonialno evropsko bazo kot predpostavko za zaželeno pozicijo svetovne sile. Nato naj bi posegli prek morja, da bi odločili spopad z ZDA za svetovno nadvlado v korist Nemčije. In naposled je šlo za to, da bi trajno zagotovili rasno prevlado nemškega naroda nad podvrženim svetom. »Svetovna zgodovina bi s tem dosegla svoj rasno zasnovani konec, dinamika historičnega procesa naj bi se strdila v biološko fiksirano statiko utopije« (stran 28).

Takoj po »prevzemu oblasti« je Hitler pričel uresničevati svoj »program«. Pri tem razločuje Hildebrand v času do leta 1939 tri faze. Tako je tretji rajh

v razdobju od leta 1933 do 1935 oživil tradicionalne revizionistične zahteve, tako rekoč kot predtakt k politiki ekspanzije. Za leta od 1935 do 1937 je bil značilen predvsem »boj za Anglijo« kot »ključ v ključavnici« k Hitlerjevemu »programu«. Tretjo fazo razume Hildebrand kot »pot v vojno«. V bistvu se je začela s tajnim govorom, ki je postal znan pod imenom »Hossbachov zapisnik«, in v katerem je Hitler proti koncu leta 1937 razvil svoj program vojne ekspanzije; usmerjala se je čedalje bolj protibritansko in je peljala mimo »anšlusa« Avstrije, Münchenskega sporazuma in »posega v Prago« v poljsko krizo ter dne 3. septembra 1939, torej dva dni po začetku nemškega napada na Poljsko, v »vsiljeno« vojno.

V prizadevanju, da bi Nemčiji pridobil »življenjski prostor« v vzhodni Evropi, je Hitler, potem ko je kot etapo na tej poti porazil Poljsko, sklenil pregaziti Francijo, da bi si osvobodil hrbet za načrtovani uničevalni vojni pohod proti Sovjetski zvezi. Velika Britanija pa naj bi v nasprotju s Francijo ne bila poražena. Hitlerju je bilo bolj do tega, da bi Anglijo, ki se ga je doslej odrekala, z oboroženo močjo prisilil v zvezo z Nemčijo. Ko pa so se Britanci uprli ponovnemu nemškemu snubljenju in grožnjam, se je Hitler odločil, da bo razbil domnevni britanski »celinski meč« — se pravi, Sovjetsko zvezo — ter si tako pokoril Anglijo, vendar ni spoznal, da je s tem krenil na pot, ki ni bila več v soglasju z njegovim »programom«. Če je bila namreč zaželena zveza med Nemčijo in Anglijo sprva mišljena kot predpostavka za neovirano zavzemanje Evrope in Sovjetske zveze, je zdaj postal vojni pohod na vzhod za Hitlerja tudi sredstvo, s katerim naj bi izsilil popustljivost Velike Britanije.

Zasedba vzhodnega prostora torej ni bila več samo pravi cilj, ki ga je Hitler zasledoval od leta 1925 in za katerega bi si prizadeval po porazu Francije in po doseženi poravnavi z Veliko Britanijo. Angleški odpor tudi še po francoskem porazu je vrh tega spremenil osvajalni pohod na vzhod s hitro pričakovanim zlomom Sovjetske zveze v sredstvo, ki se je zdelo Hitlerju primerno, da bi z njim hitro prisilil Britance h kapitulaciji ali pa k temu, da bi sprejeli vlogo »mlajšega partnerja« rajha. Ta konstelacija bi imela za posledico da bi Nemčija potem s svoje »evropsko-atlantsko-afriške pozicije svetovne sile« lahko začela »boj za svetovno nadvlado« (stran 107).

Kakor ni mogoče spregledati, da so ta razmišljanja motivirana predvsem s tradicionalno politiko sile, tako tudi ni mogoče zanikati, da je od začetka načrta »Barbarossa« dalje — iracionalna — »nacionalsocialistična« rasna politika kot druga gonilna sila »programa« čedalje bolj vplivala na Hitlerjevo hotenje in delovanje. Prav toliko, kolikor je »rasna komponenta« čedalje bolj in kot praksa v prusko-nemški zgodovini »na novo« stopala v ospredje dogajanja« (stran 108), se je Nemčiji zapirala »pot nazaj v družbo držav«. Razen tega je sovjetsko vodstvo, da bi se izognilo nevarnosti kolonialnega podjarmljenja in fizičnega uničenja, mobiliziralo sile, ki so odločilno sodelovale pri tem, da je bilo Hitlerju konec koncev onemogočeno uresničiti politične namene, ki so bili — »za čas po »Barbarossi« (navodilo št. 32 z dne 11. 6. 1941) — usmerjeni v to, da bi s posegom predvsem na Bližnji vzhod in severozahodno Afriko s španskimi in portugalskimi otoki zgradili utrdbo za poznejši boj zoper Združene države Amerike. Z drugimi besedami: rasna politika, ki je bila od vsega začetka konstitutivna sestavina Hitlerjevega »programa«, se je izkazala kot

dejavnik, ki je skupaj z drugimi čedalje bolj »spodbujal že tako orjaško odporno moč nasprotnikov in sistematično spodkopaval račun politike sile v ‚programu‘« (stran 120).

Sicer sta politika sile in ideologija »skupaj dolgo časa zagotavljali obstoj ‚Dual State‘ in služili ohranitvi družbenega reda« (stran 113). Med svojim totalnim uresničevanjem pa sta se razšli in pričeli učinkovati druga nasproti drugi. Še več: kolikor jasneje so se kazali obrisi poraza v nemški politiki sile, toliko intenzivneje se je Hitler ukvarjal z rasnopolitično »končno rešitvijo« — dokler ni bil poraz rajha v dneh od 7. do 9. maja 1945 zapečaten z brezpogojno kapitulacijo, ne da bi prišlo do razpada sovražne koalicije, v katerega je upal Hitler še vse do aprila zaradi nasprotij med zahodnimi silami in ZSSR, ki so se že pričela napovedovati; upal je vanj, da bi se lahko povezal »z zahodom« proti Sovjetski zvezi in — vseskozi v skladu s »programom«, torej zaradi osvajanja »življenjskega prostora« na vzhodu — prešel na »eno fronto«, ki se je »potem po letu 1945 tudi uresničila, a vsekakor v močno spremenjenih razmerah« (stran 132).

V sklepnem razmišljanju pod naslovom Hitler v prusko-nemški zgodovini: O razmerju med notranjo in zunanjo politiko odgovarja Hildebrand na vprašanje o »prelomu« ali »kontinuiteti« s štirimi tezami, ki se, izločene iz konteksta in zato le delno razumljive, glasijo takole: 1. »Prelom v letu 1933 izhaja iz kontinuitete prusko-nemške zgodovine«... 2. »Vsesplošna navzočnost dogme moti učinkovitost preračunane politike sile«... 3. »Parlamentarno-liberalni eksperiment spodleti ob odporu večine vodilnih plasti v Prusiji — Nemčiji«... 4. »Hitlerjeva diktatura dopolnjuje in presega cesaristično tradicijo v prusko-nemški zgodovini« (str. 134 in sl.).

Za povzetek je treba ugotoviti tole: Hildebrand ni nameraval podati »tradicionalnega pregleda« zunanjepolitične dejavnosti »tretjega rajha«, temveč je hotel prikazati temeljne poteze nacionalsocialistične politike velikega prostora in »svetovne sile« ter jih postaviti v širšo zgodovinsko zvezo, to je v zgodovino prusko-nemške velesile od ustanovitve rajha. To težavno nalogo je suvereno rešil — ne le, ker s spoštovanjem zbujujočim poznavanjem virov in literature, s širokim razgledom in s prav tako pregnantnimi kot tudi pretehtanimi formulacijami odgovarja na vprašanje o »kontinuiteti« in »diskontinuiteti«, ki je temeljnega pomena za nemško zunanjo politiko; svojo nalogo rešuje tudi s tem, da s področjem politike sile, z dogmatičnim in z ekonomskim področjem vsakokrat ustrezno upošteva najvažnejše sestavine nacionalsocialistične zunanje politike in pri tem povezuje politično in socialno zgodovino.

Pričujoča študija, ki ne reflektira samo v celoti sedanjega stanja znanosti, marveč v posameznostih tudi še opozarja na marsikatero nerešeno vprašanje, je v okviru svojih namer in zahtev nadvse dragocena raziskava, ki z velikopoteznim pregledom odlično informira o komplicirani celoti zunanje politike »tretjega rajha« in ki ji lahko želimo kar najširši odmev.

Josef Schröder

Prevedel Darko Dolinar